

לקוטי שיחות
PROJECT
LIKKUTEI
SICHOS

פענוח הערות ומראי-מקומות

לקוטי שיחות חלק כד פרשת עקב א

ושלמה תקנו מטבע שלשתן ומשום ביטול מלאכת בעל הבית הקילו כו'

ולהעיר מהגהה על הגליון שם:

ועי' במ"ש שם בגליון, (ובסוף קו"א שם ס"ק א), בשם הסידור דאתי שפיר אף לפ"ד שאר פוסקים דמנין הברכות מן התורה וצ"ל כאן הטעם משום שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה כמ"ש התוס'

שו"ע אדה"ז שם סקפ"ח ס"ט:

אבל אם נזכר (קדושת היום) אחר שהתחיל הטוב והמטיב אפילו לא אמר אלא תיבת ברוך בלבד אין לו תקנה בהזכרה כאן שהיא שלא במקומה וצריך לחזור לראש ברכת המזון שג' ברכות של ברכת המזון חשובות כברכה אחת. ובכל מקום שטעה בהן טעות שמחזירים אותו חוזר לראש ברכת המזון אבל ברכה רביעית שהיא מדברי סופרים היא ברכה בפני עצמה ואם טעה בה טעות שמחזירים אותו אינו חוזר אלא לראשה

הערה 5:

ברכות כא, א:

אמר רב יהודה מנין לברכת המזון לאחריה מן התורה שנאמר (דברים ח, י) ואכלת ושבעת וברכת

ברכות מח, ב:

תנו רבנן מנין לברכת המזון מן התורה שנאמר

ב"ה

הערה 1 בשולי הגליון:

שו"ע אדה"ז או"ח סקס"ח ס"ח:

... וכן ד' ברכות של ברכת המזון לא קבעו עליו אלא מפני חשיבותו שמן התורה (א) היה די בברכה אחת מעין ג' שהרי לא נאמר בתורה אלא פעם אחת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך ודרשו מפסוק זה לברך על המזון ועל הארץ ועל המקדש ודי בברכה אחת לכולם אלא שחכמים תקנו לברך על כל אחד בפני עצמו ולא תקנו אלא בלחם שרגילים לקבוע סעודה עליו אבל מיני לחמים שאין רגילין לקבוע עליהם אפילו הוא אכל ושבע מהם שנתחייב לברך אחריהם מן התורה דיו בברכה אחת מעין ג' של תורה כו'

שם סקצ"א ס"א:

פועלים שכירי יום העושים מלאכה אצל בעל הבית מקצרים בברכת המזון כדי שלא לבטל ממלאכת בעל הבית שבשעת ברכת המזון אי אפשר לעסוק במלאכה כמ"ש בס"י קפ"ג כיצד ברכה ראשונה כתיקונה שנייה פותח בברכת הארץ וכולל בה בונה ירושלים וחותרם בברכת הארץ מפני שברכת הארץ ובונה ירושלים הן דומות לכן כוללן בברכה אחת שמנין הברכות אינן מן התורה כי בברכה אחת שכולל בה מעין שלשתן יוצא ידי חובתו מן התורה כמו שנתבאר בס"ח קס"ח אלא משה ויהושע ודוד

והיינו במשניות דוקא משא"כ חיבורו שחיברו מתוך מסקנת התלמוד.

רש"י ברכות שם ד"ה מעל:

מעל - כנהנה מן ההקדש דכתיב לה' הארץ ומלואה כדאמרינן לקמן

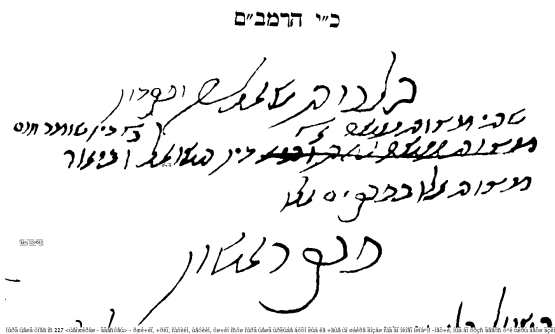
הערה 9:

תהלים כד, א:

לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה תבל וישבי בה

הערה 11:

צילום כת"י הרמב"ם דריש הל' שאלה ופקדון:

הערה 14:

שער הכולל בהקדמתו:

בשער הכולל בפרק א אות ד כתוב: (ד) סדר הנטילה. מה שנקרא בשם סדר כי כל הקונטרסים אשר חבר אדמו"ר להכניסם בסדור נקראו בשם סדר כמו סדר הנטילה סדר הכנסת שבת סדר נט"ו וברכת הנהנין (מתחלה הי' נקרא לוח ברכת הנהנין ואחר כך כשסדרו להדפיסו בסדור נקרא סדר כמ"ש שם בד"ה ואלה מוסיף) וכן סדר מכירת חמץ וכדומה.

בית רבי ח"א פכ"ז:

עוד כתב בהסידור 'לוח ברכות הנהנין' והלכות נטילת ידים מהדורא בתרא על השו"ע. והסידור הזה נדפס הרבה פעמים: פעם הראשון הדפיסו רבינו בעצמו בחייו בשנת תקס"ג בשקלאוו ביחד עם הברכות הנהנין.

ובהערה שם: שו"ת אחד נמצא אצלינו בכת ביד ששאל אחד מאדמו"ר בעל צמח צדק נ"ע וכתוב שם שהברכות הנהנין נדפס בשנת תק"ס. ואולי הוא טעות סופר וצריך להיות תקס"ג. או אפשר שהלוח

(דברים ח, י) ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזן את ה' אלהיך זו ברכת הזמון על הארץ זו ברכת הארץ הטובה זו בונה ירושלים וכן הוא אומר (דברים ג, כה) ההר הטוב הזה והלבנון אשר נתן לך זו הטוב והמטיב כו'. רבי אומר כו' ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזן, אבל ברכת הזמון (תהלים לד, ד) מגדלו לה' אתי נפקא על הארץ זו ברכת הארץ הטובה זו בונה ירושלים וכן הוא אומר ההר הטוב הזה והלבנון הטוב והמטיב ביבנה תקנוה

תוספתא שם רפ"ו:

ברכת הזימון מן התורה שנא' ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזימון וברכת את ה' אלהיך זו ברכה ראשונה על הארץ זו ברכת הארץ הטובה זו ירושלים וכה"א ההר הטוב הזה אשר נתן לך זה הטוב והמטיב

הערה 8:

ברכות לה סע"א:

ת"ר ואסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה וכל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה מעל כו' אמר רב יהודה אמר שמואל כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאילו נהנה מקדשי שמים שנא' (תהלים כד, א) לה' הארץ ומלואה

הל' ת"ת לאדה"ז רפ"ב בקו"א:

(א) ושליש בתלמוד המבאר כו'. הנה הרמב"ם שהעתיק לשונו בש"ע עשה עיקר התלמוד להבין דבר מתוך דבר ולדמות דבר לדבר ולא ס"ל כפרש"י שעשה עיקר התלמוד לידע טעמי ההלכות התלויים בסברא שהיו נותנים טעם לדברי המשנה כו'... ואזיל הרמב"ם לשיטתו שחיבר ספרו משנה תורה בלי נתינת טעמים להלכות כלל, ועשאו להורות מתוכו לבדו כמ"ש בהקדמתו שם שלא יצטרך אדם לחיבור אחר בעולם כו' שאדם קורא בתורה שבכתב תחלה ואח"כ כו'. דלא כמ"ש המעדני מלך בהקדמה למי שבקי (בספרי) בחדרי התלמוד תחלה כו'. ובתשובה לא כתב כן אלא לשואל סדר הלימוד בקביעות למי שתורתו אומנתו ולא לענין הוראה כלל, ע"ש ובהקדמתו לספר המצות אזכור שרש תצא ממנו השאלה כו'. והא דהמורין הלכה מתוך משנתם הם מבלי עולם, ס"ל לרמב"ם כאידך טעמא בפירש"י שם דיש משניות הרבה דיחידאה היא ולית הילכתא כו',

ברכות הנהנין' הדפיס רבינו מקודם בפני עצמו בשנת תק"ס ואחר כך בשנת תקס"ג כשהדפיס ספחו להסידור.

ספר התולדות אדה"ז ע' שכג:
מצטט לשון הבית רבי

הערה 15:

לקו"ש חט"ו עמ' 374:

(וי"ל בטעם החילוק: שולחן ערוך איז כשמו כן הוא - "צוגעגרייטע" דינים אויף צו וויסן בשעת עס קומט די מעשה ווי מען זאל טאן - ומהאי טעמא קען זיין אז געוויסע דינים זאלן שטיין צוויי מאל: אזוי ווי דאם איז בנדו"ד, ווארום דער דין אז אם אין ידו משגת לקנות נר שבת ונר חנוכה איז נוגע למעשה בפועל סיי צו (הל') שבת און סיי צו (הל') חנוכה.

משא"כ דער ספר היד פון רמב"ם, איז דאך (ווי ער שרייבט בהקדמתו) "חיבור זה מקבץ לתורה שבע"פ כולה .. שאדם קורא בתורה שבכתב תחלה ואחר כך קורא בזה ויודע ממנו תורה שבע"פ כולה ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם ..", אז די כוונה אין זיין ספר איז צו וויסן (דיני ה)תורה, איז אז ער ווייס שוין - האט קיין ארט ניט איבערחזרן נאכאמאל)

הערה 16:

הגש"פ עם ביאורים עמ' סט:

במ"ש בהגדה עם לקוטי מנהגים וטעמים - שמקום הדינים הוא בשו"ע ולא בסידור - ומקשה שכמה דינים כתב אדה"ז בסידורו: הנה הרי סיימתי שם "ורק הנהגות הסדר קמ"ל" - כן בההלכות שבסידור שני סוגים ישנם: א) קונטרסים שלמים שחיבר אדה"ז להכניסם בסידור כחטיבה בפני עצמה. והם פס"ד בקיצור נמרץ בענינים הרגילים ושווים לכל נפש וצ"ל מצויים גם תח"י זה שאין השו"ע באותו שעה על שולחנו. ונק' בשם סדר (כמ"ש בשעה"כ פ"א ס"ד), או הלכות. וי"ל שגם הל' ברכות כהנים בכלל זה. ב) הנהגות (ולא דינים) בודדות השייכות לאמירת תפלה או ברכה פרטית. (עיין בשעה"כ שכל הל' ק"ש צ"ל נדפסים בראש הס' ביחד).

והנה בהגדה לא כתב אדה"ז קונטרס, כ"א הביא בס' הנהגות הנחוצות לדעת בשעת מעשה, וע"ז מיוסד מה שכתבתי בלקוטי.

הערה 19:

רא"ש בכורות פ"א ס"ה:

... ויש לדקדק מכאן דהכי הלכתא דלא דרשינן אתים דהלכה כרבנן... ונראה לי דהלכה כר' עקיבא דדריש את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח. וכן בכלי הש"ס אמר' אתין וגמין ריבויא וכל היכא דאמרינן האי תנא את לא דריש היינו לדרשא זו כו'

אנציקלופדיה תלמודית ערך אתין וגמין:

ראה צילום בסוף

הערה 21:

פסחים כב, ב:

... ואידך את לא דריש כדתניא שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתים שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש (...אמר מה ארבה לירא עמו פירש מכולן וחזר בו מכל ריבויין שדרש דמדהא לאו לרבויהי אתא כולהו נמי לאו לרבויהי אתו- רש"י) אמרו לו תלמידיו רבי כל אתים שדרשת מה תהא עליהן אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה עד שבא ר"ע ודרש את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים.

הערה 22:

פרשתנו י, כ:

אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִירָא אֶת־יְהוָה וְיִבֹּן תִּדְבָּק וּבִשְׂמוֹתֶיךָ

(ולא הפסוק המוקדם בדברים ו, יג: אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִירָא וְאֶת־יְהוָה וּבִשְׂמוֹתֶיךָ)

אנציקלופדיה תלמודית ע' אורח הערה 27:

רוקח סי' שיש והמנהיג הל' סעודה סי' טו בשם התוספתא; סמ"ג עשין כז בשם הירושלמי. ועי' תשלום תוספתא עמ' 42.

הערה 24:

ברכות מו, א:

כי הא דאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי בעל הבית בוצע ואורח מברך בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה ואורח מברך כדי שיברך בעל הבית מאי מברך יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא ורבי מוסיף בה דברים ויצלח מאד בכל נכסיו...

הערה 25:

רמב"ם שם הלכה א:

מנהגות רבות נהגו חכמי ישראל בסעודה וכולן דרך ארץ ואלו הן:...

ולומר לו זה הוא גדול או הגון, והבעל הבית נותן לברך למי שירצה במקרה בעלמא בלי שום הקפדתגדול או קטן או הגון או אינו הגון.

הערה 27:

הקדמת הרבנים בני הגאון המחבר ז"ל:

... וכמו שהאריך אדונינו אבינו מורינו ורבינו ז"ל בחיבורו בהלכות תלמוד תורה בביאור מצות ידיעת התורה שהיא חובה על כל אחד מישראל לידע כל תרי"ג מצות ופירושיהן כמו שניתנו למשה בסיני שבביאוריהן ניתנו כמ"ש ואתנה לך את לוחת האבן והתורה זו תורה שבכתב והמצוה זו תורה שבע"פ.

ומפני שצרכי ישראל מרובים ובפרט בצוק העתים הללו שהיוקר יאמיר וטרדת הפרנסה מוטלת על כל אחד ואחד בנפשו יביא לחמו ועל כן דעתם קצרה מלבא בארוכה בעיון ים התלמוד והפוסקים לידע מוצא הדין בארוכה ומילתא בטעמא דווקא, וגם לגדולים אשר להם יד ושם בתלמוד תכבד עליהם העבודה להכריע בין הפוסקים לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, על פי הסכמת האחרונים אשר מימיהם אנו שותים ובדרכיהם אנו הולכים, כי ברוב המקומות יש דיעות מחולקות זה מקשה וזה מפרק זה בונה וזה סותר, ובידי אדם אין ברירה שיבור לו דרך ישרה.

אשר על כן על כל דברי האגרת הזאת משמיא אסכימו על ידי' דהרב הקדוש הנ"ל לחפוש בחפש מחופש בתלמידיו למצוא איש אשר רוח אלהים בו להבין ולהורות הלכה ברורה מתון ומסיק אליבא דהלכתא הלכות בטעמיהן, לעשות מלאכה זו על סדר השלחן ערוך אורח חיים ויורה דעה שהן הדינים הנצרכים, שלהן מצוות קדימה על השאר, ולסדר כל פסקי דינים הבאים בש"ע ובכל האחרונים בלשון צח ומילתא בטעמא.

הערה 28:

בהסידור בהתחלתו "בהשכמת הבקר":

מודעת זאת מעלת קימת חצות לילה שהיא עת רצון למעלה ומי שאינו יכול לקום בחצות בכל לילה על כל פנים יתאמץ לקום בחצות באיזה לילה שיכול ולהיות מכלל עבדי ה' וכמו שכתוב כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות דייקא ובאיזה לילה שאינו יכול יתאמץ עכ"פ לקום איזו שעה לפני עמוד השחר כמו שכתוב אעירה שחר. ומיד שיתעורר משנתו כדי שלא

שו"ע אדה"ז שם:

ומכל מקום אם האורח אינו הגון בעיני בעל הבית רשאי להעביר ממנו הברכה וליתנו לאחד מבני ביתו אפילו לא יברכנו (ב"י בשם אוהל מועד) כגון שהוא סמוך על שלחנו בשכר שאין צריך לברך לבעל הבית. ואפילו הגון בעיניו ורוצה לוותר על ברכתו ולברך בעצמו הרשות בידו (רא"ש טור ושו"ע).

יד מלאכי כללי הרמב"ם אות וא"ו:

... דרך הרמב"ם ז"ל לפרש דבריו במקום א' בספר היד ובמקום אחד סותם דבריו וסומך על מ"ש במקום אחר יד אהרן חלק א"ה דף כ"ו ד' דלא כהר"ב דבר משה חלק א"ה סי' ג' אמר המך ואף גם זאת לא שייך אלא כשסומך כאן על מ"ש כבר במקום אחר הקודם לזה אבל שנאמר שסומך כאן על מה שיבא לפנינו היא סמיכה שאין בה עמידה וכמ"ש הכנה"ג בח"מ סי' קע"ה הגהות הב"י אות ב' גבי הטור ... הן אמת שראיתי להתי"ט עצמו שבפ"ג דגיטין משנה ד' שינה את טעמו ואמר שהרמב"ם בהלכות גירושין סמך אמ"ש בהלכות תרומות ... ובכמה וכמה דוכתי הרשומים אצלי נלאיתי להזכירם באופן דאין בידי יד כהה להכריע.

תוד"ה והא ברכות ב, סע"א:

והא קמ"ל דכפרה לא מעכבא - וא"ת הא תנינא חדר דימנא במס' נגעים (פי"ד) ומייתי לה בהערל (דף עד): 'העריב שמשו אוכל בתרומה' וי"ל דרגילות של משניות לאשמועינן בקוצר אף למה שמפורש כבר.

הערה 26:

מעדני יו"ט לרא"ש ברכות פ"ז סי"א:

[ט] מאי מברך יה"ר שלא יבוש כו'. מימי תמהתי על שמשנין הנוסח בענין אחר.

לבוש או"ח ר"א ס"א:

גדול מברך... (ו)אם יש שם אורח הוא מברך... (ואם) אין האורח הגון בעצמו ורוצה לברך בעל הבית בעצמו רשאי. וכל זה מדיני דדרך ארץ, והאידינא אין מקפידין בכל זה דלא לייתי לאינצוי עם בעל הבית

יחזור ויישן ירגיל את עצמו להתבונן מיד לפני מי הוא שוכב לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה כמו שכתוב הלא את השמים ואת הארץ אני מלא וכו' ואילו היה שוכב לפני מלך בשר ודם היה מתחייב בנפשו

בהסידור ה' נטילת שחרית:

לפי שבנוסח זה אין בו שם מז' שמות שאינן נמחקין אין איסור לומר קודם נטילת ידיים בעוד שאין ידיו נקיות אבל להזכיר את השם בברכות או להוציא דברי תורה מפיו אסור עד שינקה ידיו.

הערה 29:

סוטה כב, א:

תנא התנאים מבלי עולם, מבלי עולם ס"ד, אמר רבינא שמורין הלכה מתוך משנתן. (רש"י - שמורין הלכה מתוך משנתן. קאמר שמבלין עולם בהוראות טעות דכיון דאין יודעין טעמי המשנה פעמים גורמין שמדמין לה דבר שאינו דומה ועוד יש משניות הרבה (במשניות) דאמרין הא מני פלוני הוא ויחידאה היא ולית הלכתא כוותיה ועוד שאינן יודעים במחלוקת תנאים הראשונים הלכה כדברי מי הלך מורין (הוראות טעות)

הערה 30:

הקדמה הנ"ל:

הובא לעיל הערה 27

הערה 31:

הל' ת"ת לאדה"ז רפ"ג:

וכל מי שדעתו וכח זכרונו יפה שיוכל ללמוד ולזכור כל התורה שבעל פה כולה הרי זה לא ישא אשה עד שילמוד תחלה תורה שבעל פה כולה שהן כל ההלכות בטעמיהן בדרך קצרה שהן פירוש כל התרי"ג מצות בתנאיהן ודקדוקיהן ודקדוקי סופרים... שאם ישא אשה תחלה יהיו רחיים בצוארו טרדת פרנסת אשתו ובניו ולא יוכל לעסוק בתורה כראוי כל כך ללמוד ולזכור כל ההלכות בטעמיהן שהן פירוש התרי"ג מצות ועיקר התורה שבעל פה... ולא אמרו שמבטלין ומפסיקין מתלמוד תורה כדי לקיים מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים כמו שיתבאר אלא להפסיק לפי שעה וזמן מה שאין בו אלא ביטול מצות העסק ולימוד התורה תמיד אבל לא ביטול מצות (מ)ידיעת התורה באר היטב בפירושה שהן ההלכות כולן בטעמיהן בדרך קצרה.

שם רפ"ב:

לפיכך חייב הוא לשלש זמן למידתו שבכל יום ויום... ושליש בתלמוד המבאר טעמי ההלכות שבמשניות וברייתות ומימרות האמוראים ובזמן הזה גם בספרי הפוסקים הראשונים המבארים טעמי ההלכות פסוקות שפסקו הטור ושלחן ערוך כמו הרא"ש ובית יוסף. כי אם אינו יודע טעמי ההלכות אינו מבין גופי ההלכות לאשורן על בוריין ונקרא בור ולכן יש אוסרין להורות אפילו לעצמו מתוך הלכות פסוקות בלי טעמים שלמד ולפיכך אינו רשאי להתאחר מללמוד הטעמים עד שיגמור ללמוד כל ההלכות פסוקות. כו'

הערה 34:

שוע"ר סקס"ח ס"ח:

הובא לעיל על ההערה בשולי הגליון (על הערה 1)

שם ר"ס קפ"ז:

סדר ברכת המזון ראשונה ברכת הזן שניה ברכת הארץ שלישית בונה ירושלים ושלשתן מן התורה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזן שהיא על אכילה ושביעה על הארץ זו ברכת הארץ הטובה זו ירושלים כמ"ש ההר הטוב הזה והלבנון.

ברכות מח, ב. תוספתא שם רפ"ו:

הובא לעיל הערה 5

הערה 35:

רמב"ם הל' ברכות רפ"ב:

סדר ברכת המזון כך היא... ברכה ראשונה משה רבינו תקנה שנייה תיקן יהושע שלישית תיקן דוד ושלמה בנו רביעית חכמי משנה תקנוה

הערה 36:

כס"מ שם ה"ב:

רמב"ם שם הלכה ב: הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית ואכלו פתן אין מברכין לפניו ומברכין לאחר סעודתן שתי ברכות בלבד כדי שלא יבטלו מלאכת בעל הבית ברכה ראשונה כתיקונה שנייה פותח בברכת הארץ וכולל בה בונה ירושלים וחותרם בברכת הארץ כו'

וכתב עליו הכס"מ: הפועלים שהיו עושין וכו' ... ואין צורך לזה שאין מנין הברכות שאחר המזון מן התורה כנראה מדברי הרמב"ן ז"ל שכתבתי בסמוך גם רבינו כתב בספר המצות שלו והמצוה י"ט שצונו לברכו אחר האכילה ולא הזכיר מנין הברכות ולדעתם ז"ל הנך קראי דמייתי בגמרא ללמד על כל ברכה וברכה

אסמכתא בעלמא ניהו. וכתב רש"י ז"ל כולל ב' ברכות כאחת שברכת הארץ ובנין ירושלים דומות...

ש"ע אדה"ז סקס"ח שם; סקצ"א:

הובא לעיל על ההערה בשולי הגליון (על הערה 1)

קו"א על סקס"ח:

בשוע"ר שם כתוב: "שמן התורה (א) היה די בברכה אחת מעין ג". וע"ז כתב בהקו"א: (א) **שמן התורה כו'**. ב"י, מ"א סי' קצ"א סק"א, דלא כמו שכתב כאן, וכן דעת הש"ע כאן והט"ז (ומיהו להאומרים שמעין ג' בז' מינים היא דאורייתא, צריך לומר דארץ הפסיק הענין למעין ג', אך אכן קיימא לן כהרמב"ם וסמ"ג עין סי' ר"ט, וגם לבה"ג ורא"ש וטור יש לומר דארץ הפסיק היא אסמכתא דרבנן לאחר שתקנו מנין הברכות בפת ולא בז' המינים, וכן משמע בסמ"ג שהביא ב"י בסי' ר"ט שלא הקשה בפשיטות מדאמרינן ארץ הפסיק הענין אלא מסברא דנפשיה דסבירא ליה מנין הברכות דאורייתא (ולפי הטעם שנתבאר בסידור אתי שפיר טפי)

הערה 38:

בהסידור ב"השכמת הבקר":

הובא לעיל הערה 28

הערה 41:

רמב"ם הל' ברכות פ"א ה"ד:

נמצאו כל הברכות כולן שלשה מינים ברכות הנייה וברכות מצות וברכות הודאה שהן דרך שבח והודיה ובקשה כדי לזכור את הבורא תמיד וליראה ממנו.

הערה 42:

ברכות ס, ב:

מאי חייב לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה אילימא כשם שמברך על הטובה הטוב והמטיב כך מברך על הרעה הטוב והמטיב והתנן על בשורות טובות אומר הטוב והמטיב על בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת אמר רבא לא נצרכה לאלא לקבולינהו בשמחה.

הערה 44:

מדרש תהלים פרק כד א:

דבר אחר לה' הארץ ומלואה. משל למלך שהיה לו בן בית בעיר והיו בני העיר מכבדין אותו לומר שהוא בן

ביתו של מלך והמלך מכבדו מכאן ומכאן מכר המלך את עירו לאחר. התחילו פושעים בבן ביתו של מלך. בא לו אצל המלך. אחר ימים חזר המלך לעירו. התחיל בן ביתו עובר בתוכה כמקדם התחילו מכבדים אותו עוד שהוא בן ביתו של מלך. אמר להם עכשיו אני בן ביתו. המלך זה הקב"ה. והעיר זה ארצו. ובן בית זה דוד. כל הימים שהיתה הארץ להקב"ה מכבדין את דוד (שמואל-א יח טז) כי הוא יוצא ובא לפניו. מה עשה הקב"ה מכר את ארצו. וכן הוא אומר (יחזקאל ל יב) ונתתי יאורים חרבה ומכרתי את הארץ ביד רעים. התחילו פושעים בבן ביתו שנאמר (מלכים-א יב טז) וישיבו העם את המלך דבר לאמר מה לנו חלק בדוד. לכשיקנה הקב"ה את ארצו על בן ביתו הוא חוזר שנאמר (הושע ג ה) אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם. לכך נאמר לה' הארץ ומלואה.

הערה 45:

אנציקלופדיה תלמודית ערך אורח:

אֹרְחַת. אכסנאי המתארח בביתו של חברו.

אורח היושב אצל בעל הבית ונטל חלקו וקידש בו את האשה, הרי היא מקודשת, שהמנהג היא קנינוי⁶². ויש חולקים וסוברים שהם רק ספק קדושין, שהרי אין רשות לאורח ליתן מחלקו אפילו לבנו של בעל הבית⁶³ וכל שכן לאחר, או לקדש בו את האשה⁶⁴. אבל אם קידש את בתו של בעל הבית בחלקו, יש אומרים שאפשר שהיא מקודשת נמורה⁶⁵.

62 רמ"א אהע"ז בת יו. 63 ע"י לעיל. 64 ט"ז שם. וע"י ב"ש שם ס"ק מו שמותר ליתן זה לזה, וע"י בהנהות הט"ז שם. וע"י בארוכה בשו"ת מהרי"ט ח"א סי' קנ. וע"י שו"ת נחלת יהושע סי' כג שהעיר שדבר זה תלוי במהלוקת הר"ן והרא"ש בנדרים לר ב בפירוש "דאי אומניה", אם האורח קונה חלקו או שאוכל משל בעה"ב. 65 המניה לט"ז, וע"י באה"ט בשם כנה"ג. 66 ע"ע הסת הרעת כרך ט: בסעודה. 67 תוס' ברכות מב א, ע"פ נמרא שם: "אתכא דריש נלותא סמכינן"; טוש"ע או"ח קעט כ. 68 מנ"א שם. 69 מ"ב שם ס"ק יא. 70 ברכות מו א: רמב"ם ברכות פ"ו ה"ב; טוש"ע או"ח רא א. וע"ע זמון כרך יב עמ' שו שאם לא מברך מקצר ימיו. 71 דברים ח י. 72 רוקח סי' שיט והמנהיג הל' סעודה סי' מו אנציקלופדיה תלמודית - א יד הרב הרצוג עמוד מס 232 הודפס ע

אתין וגמין. המלים „את” ו„גם” שבתורה

באו לרבות איזה דבר.

אתין וגמין ריבויים, וכך אמרו: נחמיה עימסוני שימש את ר' עקיבא עשרים ושתים שנה ולמדו אתים וגמם ריבויין². בשלשים ושתים מדות של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הנלילי, במדת הריבוי, נמנו שלש לישונות של רבויים, ובהן „את” ו„גם”. ויש מי שכתב, שאף על פי שמצינו הרבה לישונות של ריבויים בדרשות חכמים בהלכה, אבל שאר הלישונות לא תמיד באו לריבוי, מה שאין כן אתין וגמין שתמיד נדרשות לרבות³.

אתין. בטעם הדבר ש„את” בא לרבות, כתב אחד מהראשונים, לפי שהמלה „את” נגזרה משורש

נח ב – נס א; רמכ”ס איסור”ב פי”ז הי”ז. 39 יבמות שם, ועי’ מל”ס איסור”ב שם. 40 תוס’ שם, ועי’ מל”ס שם.

אתין וגמין. 1 ירושלמי ברכות פ”ט ה”ה: בראשית

רכה פ”א; רש”י ב”ק סא ב; רא”ש בכורות פ”א ס”ו ה: בכלי הש”ס אמרינו אתין וגמין ריבויא. ועי’ להלן יצאתים יש סחלוקת בדבר. 2 ירושלמי ברכות שם, ובב”ר שם: ר’ ישמעאל שאל את ר’ עקיבא אמר לו בשביל ששימשת את נחום איש גם זו עשרים ושתים שנה אכין ורקין סיעוסינו (ע”ע אכין ורקין) אתין וגמין ריבויין כו’, ועי’ חנינה יב טע”א. 3 ע”ע מדות. 4 מדה א. 5 מדרש תנאים לרז”ו אינהורן, מדה א.

תכנת אוצר החכמה

מצינו בלי מחלוקת דרשות של את לרבות הטפל (דוגמת לרבות הטפל לבשרו בשור הנסקל³²): וערלתם ערלתו את פרוי³³, לרבות הטפל לפרוי, והוא השומר לפרוי³⁴, וכן: ורחץ במים את כל בשרו³⁵, לרבות הטפל לבשרו, והוא השער, שהחציצה פוסלת אף בו³⁶.

אפילו מי שאינו דורש את לרבות, צידדו ראשונים לומר שאם כתוב „ואת“ דורש³⁷.

להלכה נחלקו ראשונים: יש סוברים שהלכה שאין דורשים אתים לרבות³⁸, ויש שכתבו שהלכה שדורשים אתים³⁹.

דרשה שלומדים מ„את“ הרי היא ככתובה ומפורשת בתורה, שלא כדרשה שלומדים מ„ו“ שדינה כדברי סופרים⁴⁰.

יש שדרשו „את“ לא במובן של ריבוי אלא להקדמה: ואת הארץ⁴¹, להקדים שמים לארץ⁴², שאם לא היה כתוב „את“ הייתי אומר כאחת נבראו⁴³. וכן דרשו: את, בסמוך לוי⁴⁴, וכן: את, להפסיק⁴⁵.

גמין. „גם לרבות כיצד? ומתו גם שניהם⁴⁶, איצו לא נאמר גם הייתי אומר שאם נתחייבה מיתה והיא מעוברת ממתינין לה עד שתלד, תלמוד לומר גם לרבות את הולד למיתה שאין ממתינין לה עד שתלד⁴⁷. וכן: תועבת ה' אלהיך גם שניהם⁴⁸, דרשו בית שמאי: גם לרבות שניויהם⁴⁹, ואפילו לבית הלל שמתירים שניויהם, הרי זה מפני שלמדים מלימוד מיוחד להתייר⁵⁰, ואמרו: „גם“ לבית הלל קשה⁵¹. וכן: כן תרימו גם אתם⁵², לרבות את השליח⁵³. ובאגדה: גם צאנכם גם בקרכם קחו⁵⁴, איצו נאמר צאנכם ובקרכם הייתי אומר לא נתן להם אלא צאנכם ובקרב, תלמוד לומר גם לרבות, מלמד שנתן להם דורון משלו ומשל שריו⁵⁵, וכיוצא עוד⁵⁶.

יש שאתינן וגמין באו ביחד, ונדרשו שניהם

„אתא“, כמו: אתא בקר וגם לילה⁵⁷, היינו ביאת דבר חדש. ויש אומרים ש„את“ פירושו „עם“, כמו: והגני משחיתם את הארץ⁵⁸, שפירושו: עם הארץ, ולכן הוא מורה תמיד על הוספה וריבוי⁵⁹.

בכמה מקומות בתלמוד מצינו מחלוקת של תנאים אם „את“ בא לרבות, כמו: שמעון העמסוני ואמרו לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתים שבתורה, כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא⁶⁰, פרש — שחזר בו מכל הריבויים שדרש, שכשם ש„את“ זה לא בא לרבות, אף כל ה„אתים“ אינם באים⁶¹ — אמרו לו תלמידיו רבי כל אתים שדרשת מה תהא עליה, אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרושה, כך אני מקבל שכר על הפרושה, עד שבא ר' עקיבא ודרש את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים⁶², שיהא מורא רבך כמורא שמים⁶³. וכן: ולא יאכל את בשרו⁶⁴, שכתוב בשורדהגסקל⁶⁵, נחלקו בו תנאים אם דורשים „את“, לרבות הטפל לבשרו, והיינו עורו, שאף הוא אסור בהנאה, או שאין דורשים „את“, והנאת עורו שאסורה למדים ממקום אחר⁶⁶, וכן: והזב את זובו לזכר ולנקבה⁶⁷, שחכמים סוברים שתי פעמים זיבה הזכרה כאן, ללמד שמכאן ואילך, היינו בראיה שלישית של זב⁶⁸, הוקש הזכר לנקבה, שכשם שהנקבה טמאה אפילו שראתה זיבה באונס⁶⁹, אף הזכר בראיה שלישית כך, ו„אתים“ אינם דורשים, ור' אליעזר דורש „אתים“ ומרבה עוד ראיה, שמראיה רביעית ואילך הוא שהוקש הזכר לנקבה⁷⁰. וכן נחלקו בפסוק: וכתב את האלת האלה הכהן בספר⁷¹, אם ה„את“ בא לרבות⁷², וכן בפסוק: ואת כל הלבנה אשר על המנחה⁷³, ובפסוק: את הגמל⁷⁴. במקומות אחרים מצינו דרשות של את לרבות ולא הזכרה שם מחלוקת: כבד את אביך⁷⁵, לרבות אשת אביך⁷⁶, וכן: והבאת את המנחה⁷⁷, לרבות מנחת הומא או שאר מנחות להנשה⁷⁸. וכן

32 ערובין ד ב. וע"ע טבילה וע' חציצה. ועי' תוס' פסחים ח ב ד"ה מלמד. 33 תוס' מנחות יא ב ו"ש לר' יהודה. 34 תוס' בכורות ו א. 35 רא"ש שם סי' ה. ועי' רמב"ם פסולי המוקדשין פי"א הל' ה: שאמר את כל כו'. 36 כסף משנה מטרים פ"ו הס"ז. 37 בראשית א א. 38 חגיגה יב ב. 39 רש"י ותוס' שם. ובכ"ר פ"א: לרבות אילניו כו', ועי' רש"י עה"ת בראשית שם. 40 ירושלמי יבמות פ"א הל' ב, ועי' בפ"ט. 41 מנילה ב ב; ב"ק סה ב; ע"ז נב א. 42 דברים כב כב. 43 ברייתא ד"ל"ב מדות, סרה א; ערכין ז א. ועי' בספרי דברים שם ריבוי אחר פ,גם" זה. 44 דברים כג יט. 45 ב"ק סה ב. וע"ע אתנן זונה: שינויו וחילופיו. 46 ע"ע הל"ב. 47 ב"ק שם ב ו"ש"נ. 48 בסדרב יח כח. 49 קדושין מא ב ורש"י. וע"ע שליחות. 50 שמות יב לב. 51 ברייתא ד"ל"ב מדות שם. 52 עי' רש"י עה"ת בראשית סב כב, שמות ד י, ועוד.

6 ישעיה כא יב. 7 רמב"ן עה"ת בראשית א א, ועי' יפ"ת לכ"ר פרשה א בשמו. 8 בראשית ו יג. 9 יפ"ת שם. ועי' מלבי"ם ויקרא יג לב. 10 דברים י כ. 11 רש"י פסחים כב ב. 12 פסחים שם ו"ש"נ. 13 רש"י שם. 14 שמות כא כח. 15 פסחים שם. 16 ויקרא טו לג. 17 ע"ע זב. 18 ע"ע זכה. 19 נדה לה א. ועי' תוס' שם לו א ד"ה נקטינו. 20 בסדרב ה כג. 21 סוטה יז א, מחלוקת ר' יוסי ור' סאיר. 22 ויקרא ו ח. מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון בסנחות יא ב, ועי' שם בתוס' ד"ה ור"ש ובתוס' בכורות ו א וברא"ש בכורות פ"א סי' ה שר' שמעון נ"כ דורש את אלא שלאותה דרשה שנאמרה שם אינו דורש. 23 ויקרא יא ד. מחלוקת חכמים ור' שמעון בכורות ו ב. ועי' ציון הקודם. 24 שמות כ יב. 25 כתובות קג א ורש"י, ועי' תוס' בכורות ו א. 26 ויקרא ב ח. 27 מנחות ס ב. 28 עי' לעיל. 29 ויקרא יט כג. 30 כרכות לו ב. וע"ע ערלה. 31 ויקרא טו טו.